

JOSEFINA MUTGÉ I VIVES
(C.S.I.C. Barcelona)

Contribució a l'estudi de les relacions polítiques i comercials
a la Mediterrània occidental: anàlisi d'un procés de l'any 1442,
conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona'

La font inèdita utilitzada per a dur a terme aquesta comunicació és un procés de l'any 1442 que es conserva a la Secció de Reial Patrimoni de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona), Sèrie Batllia General².

Una anàlisi acurada d'aquest manuscrit ens permetrà d'aprofundir en el coneixement de dos importants aspectes d'aquells anys: 1) les relacions polítiques d'Alfons el Magnànim amb els estats de la Mediterrània occidental, i 2) l'economia i el comerç en aquest mateix sector del Mare Nostrum.

I. *Els esdeveniments*

El fet que es produí a la primavera de l'any 1442 i que va donar lloc al desenvolupament d'aquest procés fou el següent: a la platja de Salou (Tarragona) – on havia arribat a causa d'una tempesta – va ser capturada una sagetia els amos de la qual eren Joan Bocassi i Giannozzo i Filippo Bucelli. Joan Bocassi era un factor o representant a Aigüesmortes del mercader florentí resident a Barcelona Ricardo Davanzati, el qual, al seu torn, formava companyia amb Giovanni Ventura, igualment florentí³. Giannozzo i Filippo Bucelli eren mercaders florentins veïns de Montpeller⁴. La sagetia anava patronejada per Joan Duran⁵ i el seu conductor era Orlando de Orlandis, mercader florentí veí de Montpeller. Des de Mallorca, a causa del mal temps – com hem dit –, l'esmentada sagetia va anar a Cotlliure i d'aquí a Salou, on fou detinguda per la galiota d'Antoni Coco, mercader ciutadà de Barcelona; el patró d'aquesta galiota era Pedro de Valceda. La detenció es féu sota el pretext que aquella sagetia era de provençals i, per consegüent, d'enemics del rei Alfons el Magnà-

nim; la seva captura, doncs, es considerava un acte de bona guerra. Després que la sagetia fou capturada a la platja de Salou per la galiota d'Antoni Coco, va anar a parar sota el poder de Lluís de Requesens, procurador reial a la ciutat i camp de Tarragona, i el fet va ser denunciat al regent, llavors, de la batllia general de Catalunya, el llicenciat en lleis Pau d'Eroles, el qual ostentava l'esmentat càrrec en absència del batlle general de Catalunya i del seu lloctinent. Aquesta circumstància va ser la causa que la captura de la sagetia, que era un acte piràtic més entre els molts que es produïen constantment a la Mediterrània, transcendís fins a la batllia general de Catalunya. Mentre Coco reiterava que la detenció de la sagetia havia estat un acte de bona guerra perquè era d'enemics del rei, Ricardo Davanzati al·legava que pertanyia a súbdits francesos i a mercaders florentins. Davant d'aquesta disputa, a petició del procurador fiscal de la batllia de Barcelona i de Ricardo Davanzati, el 16 de maig de 1442, Pau d'Eroles va demanar a Lluís de Requesens que autoritzés el trasllat de la sagetia, amb tots els homes i la càrrega que portava, a la platja de Barcelona, a fi de poder rebre més informació de totes dues parts i poder dictar la sentència. Un dels principals interessats a portar la sagetia a Barcelona perquè fos sentenciat si havia estat justament o injustament presa per Antoni Coco era el conductor Orlando de Orlandis, ja que aquella situació indecisa li causava greus perjudicis econòmics perquè no podia navegar ni dedicar-se als seus afers mercantils (pp. 76-88 del manuscrit).

II. *Situació política a la Mediterrània occidental el 1442*

Abans de continuar el comentari d'aquest procés, convé esmentar breument quina era la situació política a la Mediterrània occidental en aquell any concret (el 1442), del regnat d'Alfons el Magnànim:

Recordem que el regne de Nàpols era a les mans de Joana II, filla de Ladislau Durazzo, la qual es caracteritzà per ser una persona de caràcter voluble. El partit angeví, però, encara tenia força i mantenia les pretensions al tron napolità. El cap d'aquest partit era llavors Lluís III d'Anjou. El 1420, Joana II invità Alfons el Magnànim a intervenir en els afers de Nàpols, designant-lo hereter si reeixia a contenir o expulsar els angevins. És ben conegut que, en aquesta ocasió, la intervenció del Magnànim no es veié pas coronada per l'èxit. El sobirà catalano-aragonès va haver de tornar als seus reialmes i, de retorn, el

1423, saquejà la ciutat de Marsella per venjar-se dels Anjou. El segon intent d'apoderar-se de Nàpols es produí a conseqüència de la mort de Joana II, esdevinguda el 2 de febrer de 1435. Decidit el Magnànim a conquerir definitivament el regne de Nàpols, sitià Gaeta, però la seva flota va ser derrotada pels genovesos prop de l'illa de Ponza (1435) i el rei i el seu germà, l'infant Joan, varen ser fets presoners, però sortosament alliberats pel Duc de Milà, Felip Maria Visconti. Finalment, les tropes d'Alfons V entraren a Nàpols el mes de maig de 1442, és a dir, aproximadament els mateixos dies que es produïa la detenció de la sagetia⁶. El que ens interessa remarcar d'aquesta situació política és que, des de l'any 1420, en el qual es va produir la primera intervenció del Magnànim a Nàpols, lògicament, aquest monarca es convertí en enemic dels Anjou. La dinastia dels angevins pretendent al tron napolità, dominava a la Provença. Així es comprèn l'al·legació del mercader Antoni Coco per a justificar la captura de la sagetia: l'embarcació era de florentins residents a Provença, els provençals eren angevins i, per consegüent, enemics de la Corona d'Aragó.

III. *Característiques de la sagetia capturada*

Mitjançant les declaracions dels testimonis, tenim moltes referències de la sagetia detinguda per Antoni Coco:

1. *Adquisició*

Ja hem dit abans que els propietaris de la sagetia eren els mercaders Joan Bocassi i Giannozzo i Filippo Bucelli. Segons la declaració del patró Joan Duran, els esmentats mercaders la varen comprar a Antoni Roca, «català, qui està a Vias»⁷ i a Pere Coc, «son companyó», habitant d'Agde. El preu de compra va ser de 300 moltons d'or⁸ (176 escuts d'or corrents a França)⁹. El patró declarà que ell, personalment, estigué present al lliurament, per part dels compradors, de la primera meitat de l'esmentada quantitat, que es féu efectiva el mes de gener de 1442. L'altra meitat s'hauria de pagar el dia de la següent festa de la Pentecosta, és a dir, en el vinent mes de juny (pp. 194-220 del manuscrit).

2. *Descripció*

La sagetia, juntament amb el navili, l'eixàrcia i els remes, pesava

600 quintars. En el text del procés es descriu així (pp. 199-201): «Axí, ço és l'inventari de la sagetia: primo lo buch de la dita saiatia. Item l'arbre ben exarciat tot nou. Item, les entenes noves. Item, la vela nova. Item, tres rasos. Item, una gaveta. Item, una gúmena de caxe. Item, un cap pla de cambé. Item, una palomeyra nova. Item tres libants grossos nous. Item, los anquillis tots nous de cambé. Item, quatre barrills. Item, una carcerolaça. Item, un calderó amb sa cuberta. Item, scudelles, talladors, quarietes de box, morter. Item una tonada amb son ànap e ab son vernigat. Item, un cantí per sgotar aygua. Item, ses tendes, una de caxanas nova, l'altra de cotó vella. Item, sa baxa ab son fogó. Item, tres remes de XX a XXV palms. Item, un squiff de tres banchs amb dos parelles e mig de remes. Item, lo palament e entaulament».

Dit en paraules actuals, la sagetia constava del buc, l'arbre, les vergues, la vela nova, l'eixàrcia, és a dir el cordam i els altres ormeigs per servir per a la maniobra. Entre el cordam, hi havia el cap pla, la gúmena (una corda gruixuda per a lligar l'àncora), la palomera (una corda que servia per a treure les embarcacions de la mar i amarrar-les), les anquilles (cordes per atesar la verga). L'embarcació tenia també tres planxes d'aigua (al manuscrit se'ls dóna el nom de «rasos»). Consistien en uns empostinats sostinguts per bigues i caixons que servien de pis als mestres d'aixa i als calafats quan havien d'adobar un vaixell sense treure'l de l'aigua. També comptava amb dues tendes, una de sarja¹⁰ nova i una altra de cotó vella, un fogó, tres remes de 20 a 25 pams, un esquif o barca lleugera, amb tres bancs per als remers i dos parells de remes. La sagetia estava proveïda de tot el conjunt de remes (palament) i del conjunt d'ormeigs de fusta (entaulament). Tampoc no hi faltaven altres estris, com una gaveta o receptacle petit de fusta, quatre barrills, una casseroleta gran, un calderó amb tapa, escudelles, vernigats (plats fondos), un recipient amb l'ànap (mig plat, utilitzat com a mida), ganivets, culleres de boix, un morter, un cantí per a beure aigua¹¹.

3. *Llibre de navegació*

Una de les irregularitats al·legades per Antoni Coco contra la sagetia era la manca d'un cartulari o manifest, com solien portar els vaixells¹². Ricardo Davanzati justificà aquesta circumstància tot dient que, entre els florentins, no era costum que es dugués llibre de navegació. Hi afegí que un tal Bernat Ventura, que era el responsable de

vigilar el vaixell i la càrrega, tenia un senzill memorial de tot allò que s'havia de fer.

4. *Tipus de mercaderies transportades*

Les mercaderies que portava la sagetia declarades pel patró i pel mercader Davanzati eren les següents: 255 sesters¹³ de forment. És de tothom coneguda la constant carestia de gra que planà sobre Catalunya a l'Edat Mitjana. No ha d'estranyar, doncs, la circulació d'aquesta mercaderia. A més, una de les rutes d'aprovisionament de gra era precisament la de Cotlliure, Aigüesmortes, Marsella i Narbona. La denominació de forment o forments es donava no tan sols al blat sinó també a altres cereals, com l'ordi, la civada, el ségol, etc.¹⁴

A la sagetia hi eren transportades 64 càrregues de tàrtar (en 41 carretells)¹⁵. El tàrtar és el bitartrat de potasi. És un producte de la fermentació del most, que s'utilitzava a la indústria tèxtil i com a producte medicinal. En aquest cas, segurament anava destinat a la indústria tèxtil¹⁶.

Al vaixell s'hi havien carregat, així mateix, dues bótes. Malgrat que el manuscrit no ho diu, hom suposa que devien ser de vi.

També portava un cabàs i 24 cadires plegables i – si no s'hagués produït la tempesta que l'arrossegà fins a Salou i la subsegüent captura – estava previst que a Vilanova, Cubelles i Sitges carregués de «cabasseria». Eren conegudes les «cabasses migas e grosses de Sitges»¹⁷. Aquesta cabasseria la demanava Joan Bocassi.

Després de la detenció, es varen trobar a la sagetia unes bales «ocultes». No sabem el contingut d'aquestes bales, ja que aquest nom es donava als paquets de mercaderies embolicats i fermats per a ser transportats. Podia tractar-se de bales de llana, ja que Davanzati – com la majoria dels florentins que residien a Barcelona – negociava amb aquest producte.

Hem pogut observar, en canvi, que la sagetia no transportava espècies, ja que no ens trobem davant de cap viatge a l'Orient

5. *Origen i destinació de les mercaderies*

Segons els de la sagetia, les mercaderies que portaven eren de Joan Bocassi, veí d'Aigüesmortes, i de Filippo i Giannozzo Bucelli, mercaders florentins habitants de Montpeller, i anaven destinades a Bonjuah Gianfigliuzzi, així mateix mercader florentí, resident a Mallorca.

6. *Ruta a seguir per la sagetia*

La sagetia – ja ho hem dit – havia sortit del port d'Aigüesmortes, al Llenguadoc. Segons Ricardo Davanzati i el seu patró, Joan Duran, anava amb destinació a Mallorca, des d'on s'havia de dirigir a Vilanova i a Sitges per a retornar després a Aigüesmortes. En canvi, la part agressora al·legava que es dirigia a Tunís, a terra d'enemics, i que portava mercaderies prohibides.

7. *Tripulació de la sagetia*

La tripulació de la sagetia estava formada pel patró, Joan Duran, el conductor, Orlando de Orlandis, i tres mariners que havien estat enrolats pel patró, segons declarà ell mateix. Eren els següents: Gabriel de Cotlliure, Macià de Mallorca, Pedro Español. També hi anava el fill del patró, anomenat Peiret. El mariner de Cotlliure sembla que es va desdir de formar part de la tripulació («se n'és tornat»). Pel que fa a Macià i Pedro, varen fugir per por de la galiota d'Antoni Coco, en ser atacats per aquesta.

IV. *Els testimonis de la captura de la sagetia*

Les persones que varen declarar davant de Pau d'Eroles, regent de la batllia general de Catalunya, foren les següents:

En defensa de la manca de culpabilitat de la sagetia, testificaren:

Ricardo Davanzati, mercader florentí, resident a Barcelona, que – com ja hem dit – formava part d'una companyia de florentins i tenia Joan Bocassi com a factor seu, o representant, a Aigüesmortes. Davanzati va declarar el 6 de juny de 1442 (pp. 4-14) (sempre ens referim a pàgines del manuscrit).

Joan Duran, patró de la sagetia. Va declarar el dia 8 de juny i el 26 de juliol de 1442. (pp. 15-32).

Gonsalvo de Porto, calafat portuguès, resident llavors a Barcelona, corroborà allò que havia dit el patró Joan Duran: que la sagetia era de Joan Bocassi d'Aigüesmortes. Declarà el dia 13 de juny de 1442 (pp. 33-40).

Per altra banda, els qui manifestaren que la sagetia era d'enemics del rei foren:

Pedro de Morales, castellà i resident llavors a Barcelona. Aquest

testimoni explicà que s'havia trobat amb la sagetia a la vila de Palamós (on ell havia anat per a treballar a «la galera d'en Lobera») i que havia sentit per boca de molts barquers que venien de França que «la dita sagetia devia ser de provençals» i que abans no solia ser patronada per Joan Duran. Declarà el 13 de juny de 1442 (pp. 41-47).

Felip de Verlis, procurador dels consocis de la sagetia també manifestà que les mercaderies no eren d'enemics del rei i que pertanyien a florentins (pp. 119-123).

Antoni Coco, amo de la galiota que va atacar la sagetia, per a justificar que aquesta darrera era de provençals i de genovesos, amb els quals el rei estava en guerra, al·legà les argumentacions que segueixen, que es poden resumir en tres punts:

La sagetia era d'enemics:

1. Perquè així ho havien manifestat alguns que anaven al vaixell, tot demanant que els fos salvada la vida.

2. Perquè anava molt carregada i no portava cartulari ni manifest, la qual cosa mai no succeeix en «fustes», és a dir, en vaixells carregats de mercaderies.

3. Perquè la seva ruta veritable era anar a Tunís i a algunes altres terres de moros i no era cert que fos de florentins (pp. 105-113).

Per tot això, el mercader de Barcelona, Antoni Coco, en benefici propi i del rei sol·licitava insistentment que Ricardo Davanzati fes testificar els homes de la sagetia, tal com s'hi havia compromès, sota pena del pagament de 1.000 florins si no ho complia. Coco també demanava que Davanzati fos obligat a donar compte de les quatre bales que es trobaren a la sagetia en ser detinguda (pp. 141-145; 155-158).

Ricardo Davanzati donà la sagetia amb tota la seva càrrega com a penyora («a manlleuta») a Pau d'Eroles, regent de la batllia general de Catalunya, tot manifestant que, si es podia demostrar que era d'enemics, estava disposat a restituir-la o a pagar pel seu valor la quantitat de 1.100 lliures barceloneses, a simple requeriment del regent de la batllia (pp. 159-165). Davant d'això, el lloctinent del batlle, el 25 de juny de 1442, va ordenar que la sagetia fos avaluada per dos mariners de Barcelona, anomenats Nicolau Ses-masses, patró de barca, i Pere Botet, patró d'una sagetia, els quals varen valorar el vaixell amb tota l'eixàrcia en 150 florins d'or d'Aragó, equivalents a 82 lliures i 10 sous barcelonesos, comptant cada florí a 11 sous. Ricardo Davanzati, en presència de notari i de testimonis, va prometre al lloctinent del batlle que restituiria aquest import, sempre i quan es demostrés que l'embarcació era d'enemics del rei catalano-aragonès (pp. 174-181).

Antoni Coco, així mateix, exigia que la pena de 1.000 florins d'or, sota la qual Ricardo Davanzati s'havia obligat a fer testificar els homes que anaven al vaixell detingut, li fos rigorosament executada.

V. *La sentència de la batllia general de Catalunya*

El dia 20 de juliol de 1442, Pau d'Eroles, regent de la batllia de Barcelona, va dictar una llarga sentència sobre la captura de la sagetia. Per a això, Erolès tingué en compte els següents punts: 1. Les al·legacions d'Antoni Coco, segons les quals la sagetia era d'enemics del rei; 2. Els requeriments i discussions sostinguts entre Antoni Coco i el conductor de la sagetia, Orlando de Orlandis; 3. La petició formulada per Antoni Coco on es deia que, atès que la sagetia i les mercaderies que portava eren d'enemics del rei i que la seva actuació havia estat un acte de bona guerra, les dites mercaderies li havien de ser adjudicades; 4. La cèdula del procurador Felip de Verlis, en defensa de la sagetia; 5. La llicència que tenia Davanzati, datada el 14 de juny de 1442, de poder navegar per on volgués amb l'embarcació i les mercaderies que transportava; 6. El document presentat per Antoni Coco en el que reclamava una pena de 1.000 florins, per haver impedit que els homes que anaven a la sagetia testifiquessin i per no haver donat compte de les quatre bales que hi eren transportades en lloc ocult quan es produí la detenció; 7. El valor que fou donat a la sagetia i la subsegüent manlleuta d'aquesta efectuades el 26 de juny per Ricardo Davanzati, el qual es comprometia a restituir el vaixell o bé a pagar pel seu valor la quantitat de 82 lliures; 8. Un instrument públic, redactat a Montagnac, a la Provença, el dia 31 de gener de 1442, i signat pel notari francès André Paulet, on constava el títol de la compra de la sagetia; 9. Les declaracions dels testimonis.

Estudiats i deliberats tots aquests punts, Eroles sentencià que ni els homes de l'embarcació detinguda ni les mercaderies no pertanyien a enemics del rei ni abans, ni durant ni després de la seva captura, per la qual cosa, no havien de lliurar-se a Antoni Coco, ja que la detenció efectuada per aquest darrer no podia considerar-se un acte de bona guerra, malgrat que ell ho havia demanat reiteradament. Davanzati quedava absolt, doncs, del pagament dels 1.000 florins exigits per Coco per no haver fet declarar els homes de la sagetia, ja que, llavors, aquesta ja no es trobava a les seves mans sinó en poder del procurador reial a Tarragona, qui considerava que aquell afer entrava dintre les seves competències.

Aquesta sentència va ser comunicada a Coco, el qual, el dia 5 d'abril de 1443, va renunciar a l'apel·lació que havia interposat contra la dita sentència de Pau d'Eroles. En produir-se la renúncia a l'apel·lació per part de Coco, Pau d'Eroles donà la causa per jutjada i, al mateix temps, ordenà cancel·lar la manlleua de la sagetia que havia efectuat Ricardo Davanzati (pp. 289-325).

VI. *El comerç i l'economia a la Mediterrània Occidental al segle XV*

L'anàlisi d'aquest fet ens dóna peu per a fer algunes consideracions sobre el comerç i l'economia a la Mediterrània Occidental al segle XV.

1. *Mercaders italians a la Corona d'Aragó*

Un fet que cal remarcar és que Ricardo Davanzati era un mercader florentí que residia a Barcelona i que «amb altres florentins de Barcelona tenen e fan companyia» (p. 17 del manuscrit)¹⁸. La presència de florentins en terres catalanes està documentada des de mitjan segle XIII. Després de passar per períodes alternatius de permís i prohibició, finalment, durant el regnat de Martí l'Humà, les companyies florentines s'instal·laren a Catalunya i, sobretot a Barcelona, cada vegada amb més gran nombre fins al punt que, l'any 1399, els florentins d'instal·lació més antiga s'espantaren davant l'arribada de tants competidors. Potser fou aquesta la causa que portà el rei a decretar l'expulsió dels italians, en el Parlament de Tortosa del 1400-1401¹⁹. Aquesta situació, però, no es perllongà gaire temps, ja que, el 13 d'octubre de 1402, publicava una pragmàtica segons la qual es donava llibertat als italians per a comerciar a les seves terres, sotmetent-se, això sí, a certes condicions, entre altres, la de residir només a les ciutats de Barcelona, València, Mallorca, Tortosa, Perpinyà i Eivissa²⁰.

És a dir que, durant els anys que ens ocupen, els italians podien negociar a Barcelona, on – com hem vist – residia Ricardo Davanzati formant companyia juntament amb altres mercaders florentins, com Giovanni Ventura, malgrat que, a les Corts de Tortosa i de Barcelona dels anys 1421-1423, s'havien aixecat algunes veus contra la presència dels italians tot demanant-ne l'expulsió. Aquesta actitud de l'estament mercantil s'unia a un moviment proteccionista general a favor de la indústria tèxtil local que volia que fos prohibida l'entrada de

draps estrangers²¹. Les campanyes d'Itàlia del Magnànim encara varen augmentar la utilització dels capitals florentins²². De fet, no fou fins el 1447 (uns cinc anys després dels fets que narrem), en esclatar la guerra amb Florència, que Alfons el Magnànim abandonà la seva política liberal i favorable als italians per una guerra total, militar i econòmica, i expulsà irremissiblement tots els florentins dels seus regnes²³. Els dos perjudicis principals que els barcelonins atribuïen als mercaders florentins eren l'acaparament que feien del mercat català de la llana²⁴ i de la sortida de la moneda bona d'or i entrada de moneda dolenta²⁵.

2. *Ricardo Davanzati*

Hem aplegat diverses notícies referents a aquest mercader florentí. Consta que l'any 1432 es va casar amb Eufrosina, filla del mercader luquès Pietro Aitanti, el qual va dotar la seva filla, en casar-se l'any 1432 amb Davanzati, amb la quantitat de 40.000 sous²⁶.

Pel que fa a les activitats desenvolupades per Davanzati, sabem que el 2 de novembre de 1447, ell i Piero Placiti, un altre mercader florentí també domiciliat a Barcelona, foren designats per Andrea Pensano, així mateix mercader florentí de Barcelona, per a actuar com a àrbitres privats en un litigi entre el dit Pensano, de l'una banda, i Antonio del Piero de Popolisco i Alessandro Gadi, veïns de Barcelona, que actuaven en nom de Zanobio Tadeo de Gaddi, mercader veí de Florència, de l'altra²⁷.

Quant a l'activitat mercantil de Davanzati, a l'Arxiu de Protocols de Barcelona, s'hi conserven diversos contractes de noliejament:

Del 19 d'agost de 1440 data un contracte de noliejament per anar a Venècia, signat entre el florentí Ricardo Davanzati i el barceloní Jaume de Casasàgia, per l'una banda; i Francesc Desplà, patró d'una galera de la Generalitat, per l'altra²⁸.

El 13 d'agost de 1450, Davanzati, juntament amb els mercaders barcelonins Joan Bernau i Jaume Vadell, va noliejar la nau anomenada «Santa Maria de Vilaverd», patronejada per Lorenzo Ibáñez, de La Coruña, per una durada de catorze mesos, a partir del dia 8 del mes de juliol anterior²⁹.

Hom sap també que, a la darrerria del segle XV, els asseguradors florentins estaven representats per Ricardo Davanzati³⁰.

El 29 de novembre de 1437, Ricardo Davanzati, en nom de la companyia constituïda per ell i per Giovanni Ventura, va signar un

contracte d'assegurança sobre un carregament de coral amb destinació a Alexandria, per l'import de 1.300 lliures¹¹.

Cap al 1439, Ricardo Davanzati assegurà a Berenguer Martí els riscos inherents al transport de quatre bosses de safrà des de Barcelona fins a Ginebra¹².

Aquestes companyies tenien representants o factors en diverses ciutats i ja hem vist que l'amo de la sagetia, Joan Bocassi, era representant de Davanzati a la ciutat d'Aigüesmortes. Davanzati, al seu torn, havia estat designat procurador per Bonjuah Gianfigliuzzi, mercader florentí resident a Mallorca (pp. 253-270 del manuscrit).

3. *Les rutes comercials a la Mediterrània Occidental el segle XV*

Ja hem esmentat que l'itinerari que havia de seguir la sagetia era Aigüesmortes-Mallorca-Vilanova-Sitges-Aigüesmortes. Aquesta era la ruta anomenada de Provença-Balears-Barcelona, ruta molt concorreguda des del segle XIII, tot i que – segons les declaracions dels testimonis – no semblava que la sagetia hagués de recalcar, en aquesta ocasió, a Barcelona. La navegació de cabotatge efectuada per barques, llenys, sageties o galiotes entre Marsella i Tortosa era molt freqüent¹³.

4. *La tipologia dels vaixells*

Els vaixells que apareixen en aquest procés, els trobem molt freqüentment citats a l'època que ens ocupa.

La sagetia era una embarcació de vela llatina, d'un sol pont i dos o tres pals, més petita i més ràpida que la galera¹⁴. En altres llocs del manuscrit, se li dona també el nom de «calavera» («calavera vel sagetia») (p. 16) o «fusta» (p. 16). La descripció i l'inventari de la sagetia els podem llegir més amunt a l'apartat III,2 d'aquest treball.

La galiota era semblant a la galera, però més petita. És a dir era un vaixell llarg, estret i relativament baix, amb proa molt afuada, ormejat amb veles llatines, i era impulsada per rem¹⁵.

1) Agraïixo a la meua companya, la Dra. Maria Teresa Ferrer i Mallof, d'haver-me indicat l'existència d'aquest procés a la Secció de Reial Patrimoni, Sèrie Batllia General, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i d'haver-me suggerit d'estudiar-lo per a redactar una Comunicació destinada al XVIè Congrés d'Història de la Corona d'Aragó.

2) La signatura exacta és: Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Patrimoni, Batllia

General, Processos antics, 1442-1-H. És un manual de 323 pàgines sense numerar, de 150 x 220 mm, escrit en lletra cursiva, més sis fulls solts, escrits en el mateix tipus de lletra.

3) Concretament, en aquest procés, Davanzati va actuar com a procurador designat pel mercader florentí resident a Mallorca, Bonjuah Gianfigliuzzi. Al manuscrit, hi consta l'instrument notarial del 28 de juny de 1442, signat pel notari mallorquí Bernat Pong, mitjançant el qual Gianfigliuzzi atorga a Davanzati els poders corresponents (pp. 252-270). Més endavant donem més notícies de Ricardo Davanzati.

4) Així ho diu el manuscrit i ho confirma el *Dizionario Biografico degli Italiani* (Roma 1960-), on diu també que Giannozzo Bucelli tingué relació amb el famós Jacques Coeur.

5) El manuscrit qualifica Joan Duran com a «patrò postis», és a dir, que devia actuar en substitució d'una altra persona.

6) Cf. entre moltes més, les següents obres: J. Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, Zaragoza 1562. Ed. preparada por A. Canelías López, Zaragoza 1967-74; J. Ametller y Vinyas, *Alfonso V de Aragón en Italia y las crisis religiosas del siglo XV*, rev. y edit. por D. Jaime Collel, 2 vols., 1903-04; A. Giménez Soler, *Itinerario del Rey Don Alfonso de Aragón, el que ganó Nápoles*, Zaragoza 1909; M. Miralles, *Dictari del capellà d'Anfós el Magnànim*, introducció, notes y transcripció de J. Sanchis Sivera, Valencia 1932; B. Croce, *Storia del regno di Napoli*, Bari 1944; J.M. Madurell Marimón, *Alfonso el Magnánimo en tierras de Italia (1435-1458)*, en *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, I, Palma de Mallorca 1959, pp. 135-148; E. Dupré-Thésieder, *La política italiana di Alfonso il Magnanimo*, *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón...*, cit., I, pp. 17 y ss.; F. Soldevila, *Història de Catalunya*, Barcelona 1963, pp. 649-713; A. Canelías, *El reino de Aragón en el siglo XV (1410-1479)*, *Historia de España*, dirigida por R. Menéndez Pidal, XV, Madrid 1964, pp. 319-594; E. Pontieri, *Alfonso il Magnanimo, re di Napoli (1435-1458)*, Napoli 1975.

7) Vias és una localitat del dept. d'Hérault, arr. Béziers, c. Agde.

8) El moltó era una moneda d'or (cf. F. Mateu y Llopis, *Glosario Hispánico de Numismática*, Barcelona 1946, p. 135).

9) Aquest escut d'or de França, al segle XV, a Catalunya, equivalia a 22 sous barcelonesos (cf. F. Mateu Llopis, *Glosario...*, cit., p. 74).

10) El manuscrit diu «caxana», paraula de deriva del francès antic «caige», i significa sarja o barragà (tela gruixuda impermeable).

11) Per al significat de tots aquests mots, vegeu A. M. Alcover-F. de B. Moll, *Diccionari català, valencià, balear*, 10 vols., Palma de Mallorca-Barcelona 1968-69; i també *Glossaire nautique. Répertoire polyglotte des termes marines anciens et modernes*, par A. Jal, 2 vols. París 1898.

12) El cartulari era el llibre que controlava l'escrivà d'una nau mercant per a anotar-hi les mercaderies que es carregaven i descarregaven, com també altres detalls de la comptabilitat del vaixell (A.M. Alcover-F. de B. Moll, *Diccionari català...*, cit., i A. Jal, *Glossaire nautique...*, cit.).

13) El sester era una mesura antiga de capacitat per a àrids, de valor molt variable segons les comarques, però pròpia de la zona catalana pirinenca. Tenia el seu origen en el *sextarius* romà. Fins el segle XII l'ús del sester fou corrent al Rosselló i a la Provença i es componia, en general, de 2 eimines. A moltes localitats les eimines es corresponien amb les mitgeres i, com que la quartera es componia de 2 mitgeres, existeix la hipòtesi que el sester fou el punt de partida per a la quartera (cf. C. Al-

sina-G. Feliu-L. Marquet, *Pesos mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona 1990, pp. 233-234); Manuel Riu, en un recent treball, estableix les següents equivalències: 1 sester = 2 eimines = 4 mitgeres = 8 quarteres = 556 litres [M. Riu, *Pesos, mides i mesures a la Catalunya del segle XIII*, «Anuario de Estudios Medievales», 26/2 (1996), p. 830].

14) Cf. J. Mutgé Vives, *La ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno*, Madrid-Barcelona 1987, pp. 41-95; E. Serra i Puig, *Els cereals a la Barcelona del segle XIV*, en *Alimentació i Societat a la Catalunya Medieval*, Barcelona 1988, pp. 71-107.

15) La càrrega era un pes equivalent a 3 quintars o 12 roves o 312 lliures = 124,200 kgs. (C. Alsina-G. Feliu-Ll. Marquet, *Pesos...*, cit., pp. 134 i ss.; M. Riu, *Pesos...*, cit., p. 832). Aquestes 64 càrregues de tàrtar les portaven repartides en 41 carretells o tonells.

16) A. M. Alcover y F. de B. Moll, *Diccionari català, valencià, balear*; M. Gual Camarena, *Vocabulario del comercio medieval*, Barcelona 1976, p. 437. Aquest autor explica les diverses classes que hi havia de tàrtar: el tàrtar gros i el tàrtar pols; i també el "blanco" i el "bermejo" (Ibidem).

17) M. Gual Camarena, *Vocabulario del comercio...*, cit., p. 253.

18) Sobre la presència de mercaders florentins a Barcelona, vegeu el documentat treball de M. T. Ferrer i Mallol, *Els italians a terres catalanes (segles XII-XV)*, «Anuario de Estudios Medievales», 10 (1980), pp. 393-468, esp. 453-458; C. Carrère, *Barcelone, centre économique 1380-1462*, Paris-La Haya 1967; M. Del Treppo, *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV*, Napoli 1968; P. Mainoni, *Mercanti lombardi tra Barcellona e Valenza nel Basso Medioevo*, Bologna 1982.

19) M. T. Ferrer, *Els italians...*, cit., pp. 406-412, 456.

20) Idem, pp. 412-425.

21) Idem, pp. 425-426; Cf. també C. Carrère, *Barcelone, centre économique*, capítols IX i X; M. Del Treppo, *I mercanti catalani...*, cit., pp. 585-605; C. Batlle Gallart, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, Barcelona, 1973, I, pp. 155-164, 296-311;

22) P. Mainoni, *Mercanti lombardi...*, cit. p. 90.

23) M. T. Ferrer, *Els italians...*, cit., p. 428. Els consellers de Barcelona, temorosos que aquesta pragmàtica del rei no desestabilitzés la situació de la ciutat, varen intervenir a favor dels florentins expulsats i demanaren que fossin exclosos de la dita pragmàtica almenys aquells que, des de feia temps, estaven domiciliats a Barcelona o s'hi havien casat. Entre aquests, s'hi trobava Ricardo Davanzati, com veurem tot seguit, però Alfons V es mantingué ferm en la seva decisió (M. Del Treppo, *I mercanti catalani...*, cit., p. 324, i nota 417; C. Carrère, *Barcelone, centre économique...*, cit., p. 31, n. 5).

24) C. Carrère, *Barcelone, centre économique...*, cit., p. 424.

25) M. Del Treppo, *I mercanti catalani...*, cit., pp. 304-307.

26) Idem, p. 313 i n. 388. A més de Davanzati, quatre florentins més varen casar-se a Barcelona per tal de convertir-se en ciutadans i poder-hi romandre: Johan Dandrea, Roberto Aldobrandi, Filippo degli Strozzi i Francisco de Pensano (C. Carrère, *Barcelone, centre économique...*, cit., p. 586, n. 1).

27) C. Carrère, *Barcelone, centre économique...*, cit., p. 49. La possibilitat de designar àrbitres privats era una demostració de l'autonomia judicial que tenien els mercaders de Barcelona. A aquests arbitratges privats, s'hi acollien sobretot els comerciants estrangers residents a Barcelona, ja que els permetia de regir-se pels cos-

tums comercials del seu propi país i, al mateix temps, els protegia de les preferències que els jutges barcelonins poguessin tenir respecte dels seus conciutadans (Idem, pp. 47-49).

28) C. Carrère, *Barcelone, centre économique...*, cit., p. 606, n. 1.

29) Idem, p. 232, n. 5.

30) M. Del Treppo, *I mercanti catalani...*, cit., pp. 469-475. Aquest autor remarca que Giovanni Ventura, amb qui feia companyia Davanzati tenia forts interessos al sud de França. Així s'explica que la sagetia capturada hagués estat carregada a Aigüesmortes.

31) A. Garcia i Sanz-M. T. Ferrer i Mallol, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, 2 vols, Barcelona 1983, II, pp. 509-513, doc. 162.

32) A. Garcia Sanz-J. M. Madurell Marimon, *Comandas comerciales en la Edad Media*, Barcelona 1973, pp. 378-379, doc. 255. Es tracta d'un document sense data, de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (Notari Gabriel Canyelles). Els autors, en un principi, havien situat aquest document cap a mitjan segle XIV, però, més tard, Arcadi Garcia va poder comprovar que corresponia al segle XV, ja que el 1439, va existir un tal Berenguer Martí, mercader de Barcelona, que estigué en relació amb Ricardo Davanzati (A. Garcia i Sanz-M. T. Ferrer i Mallol, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona...*, cit., I, p. 146).

33) Vegeu M. Del Treppo, *I mercanti catalani...*, cit., p. 19; C. Cuadrada-A. Orlandi, *Ports, tràfics, vaixells, productes: italians i catalans a la Mediterrània baixmedieval*, «Anuario de Estudios Medievales», 24 (1994), pp. 3-48.

34) A.M. Alcover-F. de B. Moll, *Diccionari català...*, cit. Vegeu també A. Jal, *Glossaire nautique...*, cit.

35) Cf. A. Riera i Melis, *La construcció naval a Catalunya a les vespres dels grans descobriments geogràfics (1350-1450)*, «Revista d'Història Medieval», 3 (1992), pp. 55-78. Vegeu també C. Cuadrada-A. Orlandi, *Ports, tràfics, vaixells, productes...*, cit. pp. 39-40.